

Notat om ungdommers holdninger til svart arbeid

Alexander W. Cappelen
Kristine von Simson

1. Introduksjon

Normer har betydning for en persons tilbøyelighet til å jobbe svart eller ikke. Mye tyder også på at normene har fått større betydning over tid (se bl.a. Goldstein et al (2002)). Ungdommers normer og holdninger til svart arbeid er viktig å studere av flere grunner. For det første er dette en viktig gruppe i seg selv, som møter spesielle utfordringer på grunn av sin løse tilknytning til arbeidsmarkedet. For det andre er det interessant å forstå ungdoms holdninger dersom man ønsker å forstå normene til andre aldersgrupper fordi viktige normer formes i ungdomsårene. Til slutt er det nødvendig å forstå ungdoms holdninger og normer dersom man skal kunne formulere en effektiv strategi for å påvirke disse holdningene.

Generelt påvirker normer om svart arbeid individers beslutninger om å jobbe svart eller ikke på to ulike måter. For det første har folk behov for å kunne rettferdiggjøre sine egne handlinger overfor seg selv. Egne normer om hva som er rett og rimelig vil dermed påvirke ens adferd. Oppfatninger om hvorvidt skattesystemet er rettferdig eller om de ressursene staten krever inn brukes på en fornuftig måte, vil for eksempel kunne påvirke tilbøyeligheten til å unndra seg skatt. For det andre lar mennesker seg påvirke av hva som er akseptabelt i samfunnet eller i den gruppen man sammenlikner seg med. Oppfatninger om andres normer om svart arbeid kan derfor være viktig for å forstå hvem som jobber svart.

I dette notatet benytter vi data fra tre tidligere undersøkelser om folks holdninger til svart arbeid utført i henholdsvis 1980, 2001 og 2003. Vi bruker disse dataene til å sammenlikne ungdommers holdninger med holdningene til andre aldersgrupper og til å se om det har vært vesentlige endringer i disse holdningene over tid. Målsetningen med notatet er primært å presentere resultatene. Vi tar ikke sikte på å gjennomføre noen systematisk analyse.

Datamaterialet var ikke innhentet for å studere ungdom spesielt. For å få et tilstrekkelig stort tallmateriale har vi inkludert personer i alderen 15 – 24 år i 'ungdomsgruppen'. Aldersfordelingen i de tre studiene er som følger

	1980		2001		2003	
15-24	124	14 %	94	10 %	95	9 %
25-39	365	42 %	302	32 %	309	29 %
40-59	240	27 %	311	33 %	439	41 %
60+	148	17 %	244	26 %	219	21 %
Totalt	877		951		1062	

2. Ungdommers holdninger til svart arbeid

Ungdom er mer tilbøyelige til å akseptere svart arbeid enn andre aldersgrupper. I alle tre undersøkelsene er ungdomsgruppen den aldersgruppen med høyest andel av respondenter som er villig til å motta inntekt uten å oppgi den til ligningsmyndighetene.

Hvis du har mulighet for å få en inntekt uten å måtte oppgi den til ligningsmyndighetene, vil du ta imot en slik inntekt?

Tall i prosent.

	1980					2001					2003				
	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt
Ja	72	71	61	47	64	54	49	44	35	44	45	40	35	23	35
Nei	15	12	21	32	18	17	19	30	34	26	17	23	34	34	29
Vet ikke ¹						27	31	24	24	26	37	37	30	40	35
Ubesvart	14	18	18	21	18	2	1	2	7	3	1	0	1	3	1

Henholdsvis 72%, 54% og 45% av respondentene i ungdomsgruppen i de tre studiene er villig til å ta imot inntekt uten å oppgi dem. Dette er om lag 10% over gjennomsnittet i befolkningen som helhet. Forskjellen mellom ungdomsgruppen og aldersgruppen 25 – 39 år er imidlertid ikke stor. Det er gruppen av personer over 60 år som avviker mest fra gjennomsnittet. Det er også verdt å merke seg at det synes å ha vært et generelt fall i folks tilbøyelighet til å akseptere svart arbeid noe som også gir seg utslag i et fall i ungdoms villighet til å akseptere svart arbeid.

3. Oppfatninger av andres normer

Ungdommers oppfatninger av andres normer synes ikke å kunne forklare den noe høyere tilbøyeligheten til å akseptere svart arbeid. Ungdom avviker ikke vesentlig fra andre aldersgrupper i sin oppfatning av andres holdninger.

¹ Gruppen "Vet ikke" og "Ubesvart" er slått sammen i datasettet for 1980.

Hva tror du er folks generelle holdning til det å ta et ekstraarbeid og motta penger som ikke oppgis til skattemyndigheter? Tror du dette stort sett godtas, at det godtas under tvil, eller at det ikke godtas?

Tall i prosent.

	1980					2001					2003				
	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt
Godtas	82	85	73	54	76	44	53	53	43	49	43	57	49	37	48
Godtas under tvil ²						36	35	30	23	30	38	32	35	30	33
Godtas ikke	3	3	6	14	6	5	4	6	7	6	2	5	6	7	6
Vet ikke	14	10	19	26	16	14	8	10	22	13	14	5	10	22	11
Ubesvart	1	1	3	5	2	1	0	1	5	2	3	1	0	4	1

Det er interessant å merke seg at folk i alle aldersgrupper synes å ha mindre tiltro til andres holdninger enn det er grunnlag for.

4. Oppfatninger av straff

En annen mulig forklaring på ungdommers større villighet til å motta inntekt som ikke oppgis til ligningsmyndighetene er deres oppfatninger av sannsynligheten for å bli tatt og nivået på straffeskatten.

Hvor stor tror du sjansen er for å bli tatt av ligningsmyndighetene, dersom du ikke oppgir beløpet?

Tall i prosent.

	1980					2001					2003				
	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt
Helt sikkert	3	3	6	11	5	0	2	5	14	6	2	2	7	13	6
Ganske sikkert	1	4	5	4	4	5	7	11	9	8	13	5	14	16	12
Kanskje	27	24	34	41	30	40	31	36	33	34	27	36	33	35	34
Ganske sikkert ikke	50	51	38	29	43	36	45	33	24	34	40	45	36	24	37
Helt sikkert ikke	18	15	14	5	13	15	14	12	8	12	16	11	9	5	9
Ubesvart	2	3	4	9	4	4	1	3	12	5	2	0	1	6	2

² Godtas under tvil var ikke noe alternativ i 1980-undersøkelsen.

Sammenliknet med gjennomsnittet av respondentene i alle de tre studiene tror en mindre andel av ungdommene at man ganske sikkert eller helt sikkert blir tatt av ligningsmyndighetene, og en større andel tror at man ganske sikkert ikke eller helt sikker ikke blir tatt. Det er også interessant at folks tiltro til ligningsmyndighetenes evne til å oppdage skatteunndragelse har økt.

Det er liten forskjell på ungdommers oppfatning av hva som er nivået på straffeskatten dersom skatteunndragelsen oppdages.

I Norge ilegges en straffeskatt i tillegg til den vanlige skatten når det oppdages skatteunndragelser. Hva vil du tippe skatten ville blitt for ditt vedkommende dersom det for eksempel ble unnlatt å oppgi en inntekt på kr. 20.000,- (1980: kr. 5000,-)?

Tall i prosent.

	1980					2001					2003				
	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt	15-24	25-39	40-59	60+	Gj. snitt
Ingen ³						11	12	9	20	13	9	9	10	19	11
-10 %	41	30	35	30	33	20	20	17	18	19	20	16	20	16	18
10-19%	14	11	11	6	10	17	12	10	5	10	13	11	8	11	10
20-29%	13	10	10	7	10	16	15	12	9	13	16	17	16	13	16
30-39%	6	6	5	5	6	5	10	8	6	8	5	8	11	6	9
40-49%	3	4	5	5	4	3	4	5	3	4	4	6	4	3	4
+ 50 %	19	34	30	25	29	17	23	31	16	23	25	30	27	21	27
Ubesvart	4	5	4	21	7	11	5	7	23	11	7	3	5	10	6

4. Allmenne etiske normer

Et annet forhold som kan kaste lys over ungdommers holdning til svart arbeid er deres generelle holdninger til moral og rettferdighet. Fra 2003 undersøkelsen har vi en rekke spørsmål som er knyttet til respondentenes oppfatninger av moral og rettferdighet, og til hvilke forhold respondentene mener kan gjøre det mer akseptabelt å unndra inntekt fra beskatning.

Den største forskjellen mellom ungdommer og andre grupper finner vi med hensyn til holdninger til det å bryte loven.

³ ”Ingen” og ”Opptil 10%” er lagt sammen i 1980-dataene

Det er aldri riktig å bryte loven.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	44	57	64	74	63
Uenig	49	41	30	16	32
Ubesvart	6	2	6	11	6

En vesentlig mindre andel av respondentene i ungdomsgruppen sier seg enig i utsagnet at det aldri er riktig å bryte loven. Bare 44 % sier seg enig, mens hele 49 % sier seg uenig. Til sammenlikning er gjennomsnittet henholdsvis 63% og 32%.

Ungdommer synes derimot ikke å være mindre opptatt av rettferdighet enn eldre respondenter. Følgende fem spørsmål illustrerer dette:

Inntekt bør fordeles etter behov.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	18	8	10	16	12
Uenig	76	88	79	64	78
Ubesvart	6	4	11	19	10

Man fortjener lik lønn for lik arbeidsinnsats.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	88	89	89	88	88
Uenig	7	7	6	1	6
Ubesvart	4	3	6	11	6

Inntektsforskjeller i samfunnet bør være minst mulig.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	43	36	45	56	45
Uenig	52	61	46	28	47
Ubesvart	5	3	9	16	8

Inntektsforskjeller som skyldes forhold du ikke selv kan påvirke, for eksempel sosial bakgrunn og intelligens, bør fjernes.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	59	47	46	47	48
Uenig	37	48	43	32	42
Ubesvart	4	5	11	21	11

Inntektsforskjeller som skyldes egne valg, for eksempel valg av utdanning, yrke og arbeidstid bør godtas.

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Enig	87	91	88	77	87
Uenig	7	6	4	8	6
Ubesvart	5	3	8	15	8

Disse resultatene viser at ungdom snarere er mer, enn mindre, opptatt av fordelingsrettferdighet enn andre aldersgrupper. En større andel av ungdommene mener imidlertid at skatteunndragelse kan rettferdiggjøres.

Kan det rettferdiggjøres å unndra seg beskatning?

Tall i prosent.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
Ja	18	21	15	7	15
Nei	48	61	72	79	68
Vet ikke	32	18	12	11	15
Ubesvart	2	2	8	8	2

Som vi ser av tabellen ovenfor, er det bare 48% av ungdommene som mener at det ikke kan rettferdiggjøres å unndra seg beskatning, mens gjennomsnittet i hele befolkningen er 68%. Det er interessant å se nærmere på hvilke forhold ungdom mener kan rettferdiggjøre skatteunndragelse.

Hvilke av de følgende forhold, dersom de var riktige, gjør det mer akseptabelt å unndra inntekt fra beskatning?

Tall i prosent som sier seg enig.

	15-24	25-39	40-59	60+	Gj.snitt
At mange andre unndrar seg beskatning	4	10	10	6	9
At de som jobber mye, skattes for hardt	47	48	40	38	42
At skattesystemet har smutthull som bare de rikeste kan utnytte	41	41	54	63	51
At skatteunndragelse er akseptert i ditt miljø	3	6	4	3	4
At skattepengene ikke blir brukt fornuftig av politikerne	43	34	32	48	37
At skatteinntekter overføres til personer som ikke fortjener dem	28	27	17	25	22

Det er interessant at en svært liten andel av ungdommen mener at det at mange andre unndrar seg beskatning gjør det mer akseptabelt at man selv gjør det samme. Bare 4% av

ungdommene støtter et slikt syn, mens gjennomsnittet for hele utvalget er 9%. Få mener også at det skatteunndragelse i deres eget miljø gjør skatteunndragelse mer akseptabelt. Bare 3% av ungdommene sier seg enig i dette. I motsetning til hva man muligens kunne ha forventet synes ungdom ikke å være mer preget av ønske om å være konform.

Det er spesielt det at de som jobber mye skattlegges for hardt som ungdom mener kan rettferdiggjøre skatteunndragelse, 47% er enige i dette (gjennomsnittet er 42%). En relativt stor andel av ungdommene mener også at det forhold at skattepenger ikke brukes fornuftig av politikerne eller at skatteinntekter overføres til personer som ikke fortjener dem vil gjøre det mer akseptabelt å unndra seg beskatning (43% og 28% for ungdomsgruppen mot 37% og 22% for utvalget som helhet). En mindre andel av ungdomsgruppen mener imidlertid at eksistensen av smutthull i skattesystemet gjør det mer akseptabelt å unndra seg beskatning (41% for ungdomsgruppen mot 51% for utvalget som helhet).

5. Konklusjon

En større andel av ungdom er villig til å akseptere svart arbeid. I dette notatet har vi ikke gjort noen systematisk analyse av dette resultatet. Vi har imidlertid observert at ungdom ikke skiller seg vesentlig fra andre aldersgrupper når det gjelder oppfatninger av andres holdninger, og ungdom synes heller ikke å være mer konforme enn andre aldersgrupper.

Ungdom har derimot noe mindre tro på ligningsmyndighetenes evne til å oppdage skatteunndragelse enn resten av befolkningen.

Ungdom avviker ikke vesentlig fra andre aldersgrupper mht mer generelle moralske oppfatninger om inntektsfordeling, men en vesentlig større andel mener det kan aksepteres å bryte loven. En forklaring på ungdommers villighet til å akseptere svart arbeid kan derfor være at de som lavinntektsgruppe oppfatter at de lettere kan rettferdiggjøre skatteunndragelse, fordi de oppfatter at skattesystemet behandler dem urettferdig.